

2023
nr 4

Nieuwsbrief

Monumenten in Ooststellingwerf

Voorwoord

Wat vliegt de tijd. Inmiddels zijn er sinds begin 2022 acht monumentennieuwsbrieven verschenen en dit is de vierde en laatste Monumentennieuwsbrief van 2023. Bij ons laatste redactie overleg hebben we afgesproken dat we om beurten het voorwoord van de nieuwsbrief zullen schrijven. Dit keer ben ik aan de beurt.

Een al wat oudere afspraak is dat alle redactieleden minimaal één artikel voor de nieuwsbrief schrijven. Mijn eigen bijdrage bestaat dit keer uit een artikeltje over rijksmonument Huize de Balhof in Oosterwolde. Het is één van de zes rijksmonumenten in Oosterwolde. Huize de Balhof in Oosterwolde; waar ligt dat nou weer hoor ik u hardop denken. Nadat ik dit voorjaar een oude ansichtkaart van de Balhof op Marktplaats kocht heb me verdiept in de historie van dit pand dat ooit als burgemeesterswoning fungeerde en in de Tweede Wereld Oorlog werd gebruikt door de bezetter.

Redacteur Maarten Jeronimus schreef een uitgebreid artikel over hallehuisboerderijen. Op de omslag van deze nieuwsbrief staat een voorbeeld van zo'n hallehuisboerderij. Zij komen vooral voor in Oost- en Midden-Nederland, maar in de Stellingwerven zijn ze vrij schaars. Overweegt u de aanschaf van een warmtepomp en woont u in een monument? Redacteur Johan Hoeksma schreef er een artikeltje over.

Als u als lezer denkt een keer een lezenswaardige bijdrage te kunnen leveren aan onze nieuwsbrief, bijvoorbeeld over uw eigen woning, houden wij ons aanbevolen. Als u dat in een wat meer gestructureerde vorm zou willen doen zou u dat ook kunnen doen door toe te treden tot de redactie.

Mede namens mijn mederedacteuren veel leesplezier met het lezen van deze nieuwsbrief en een heel voorspoedig 2024.

-Aad Oudshoorn-

In deze nieuwsbrief...

- Monument Huize de Balhof Oosterwolde
- Van 'lös hoes' en Hallehuis
- Monumenten in het nieuws: Soorten warmtepompen, subsidies en toepassing bij monumenten

Monument Huize de Balhof Oosterwolde

De Gemeente Ooststellingwerf heeft 46 rijksmonumenten. Van die 46 staan er 6 in Oosterwolde. Vijf van zes ken ik als monument. Tot voor kort was er echter één die ik nog nooit van dichtbij had gezien. Dat is villa "Huize de Balhof". Het postadres van Huize de Balhof is 't Oost 56. Als je vanaf het Gemeentehuis via 't Oost naar de N919 fietst kom je erlangs. De villa ligt aan de rechterkant van de weg vlak voorbij de tweede benzinepomp, maar valt door de begroeiing niet op.

Oude Prentbriefkaart van Huize De Balhof

Vanwege mijn interesse voor monumenten kocht ik recent op Marktplaats voor een paar euro een oude ansichtkaart van de Balhof. Dat was het begin van mijn speurtocht naar info over de Balhof. De kaart moet gezien de postzegel van twee cent en de tekst op de achterzijde vrij kort na de bouw van de villa in 1938 zijn gedrukt en verstuurd.

Omdat de Balhof een rijksmonument is kan je er in het Rijksmonumentenregister veel over terugvinden. Googelen op het woord 'monument' en het nummer 514119 is genoeg om het monument in het register te vinden.

De Balhof is gebouwd naar een ontwerp van architect A. Baart sr. uit Leeuwarden in opdracht van Mr. Gerlof Auke Bontekoe (1900 – 1988) en werd opgeleverd in hetzelfde jaar dat hij burgemeester van Ooststellingwerf werd. Dat was in 1938.

Waar de naam de Balhof vandaan komt heb ik niet kunnen ontdekken. Als familienaam kom je de naam Balhof in Nederland maar heel weinig tegen. Wellicht heeft de villa haar naam te danken aan de historische veldnaam Balhof.

Zicht vanuit de Balhof op tuin

Toch is de naam de Balhof in onze gemeente nog altijd vrij bekend. Dat komt niet door de villa, maar door het naar de villa vernoemde hertenkampje dat de afgelopen jaren is gerenoveerd, maar in zijn voortbestaan wordt bedreigd. Vanaf 1 januari 2024 treedt namelijk de zogenaamde 'positieflijst' voor zoogdieren in werking, waardoor er een fokverbod komt van dam- en edelherten in hertenkampen en op kinderboerderijen.

Het Rijksmonumentenregister spreekt over een villa in interbellum-architectuur (interbellum = tussen de twee wereldoorlogen) die verwantschap vertoont met de Delftse School en ligt op een zoals dat in monumententaal heet 'ruim teruggerooid' eigen terrein. De begroeiing aan de straatkant maakt dat de villa vanaf de weg niet opvalt. Kenmerkend voor de Delftse School is de functionele bouwstijl en het gebruik van heel veel baksteen.

Op een van de schoorstenen staat een smeedijzeren windwijzer voorstellende de Vier Heemskinderen. De beschrijving van de inrichting beperkt zich tot de mededeling dat het interieur over meerdere hergebruikte tegeltableaus beschikt.

Rouwadvertentie i.v.m. het overlijden van mr. Gerlof Bontekoe en zijn vrouw.

Gerlof Auke Bontekoe was van 1938 tot 1965 burgemeester van Ooststellingwerf met een korte onderbreking van twee jaar tussen 1945 en 1947. In 1965 ging hij met pensioen en in 1988 overleed hij. Bontekoe en zijn vrouw overleden in 1988 slechts een uur na elkaar en zijn beiden begraven op de begraafplaats van Langedijk aan de Klokhuisdijk.

Behalve als burgemeester van Ooststellingwerf was Bontekoe ook bekend als heraldicus. Hij ontwierp een groot aantal gemeentewapens en op zijn initiatief werden alle gemeentelijke gebouwen in Ooststellingwerf met een keramisch reliëf van het gemeentewapen versierd.

Familie Bontekoe exposeert met drie Canadese soldaten

Op Facebook vond ik bij een oud bericht van ene Mini Pot ook nog een bijzondere foto van de familie Bontekoe, die kort na de bevrijding in 1945 moet zijn gemaakt en die ik u niet wil onthouden. In de tuin van de Balhof poseren burgemeester Bontekoe en zijn gezin met drie Canadese soldaten die zo te zien voor een informeel bezoekje door burgemeester Bontekoe en zijn vrouw waren uitgenodigd.

-Aad Oudshoorn-

Van 'lös hoes' en Hallehuis

Een 'Saksisch hallehuis boerderij' is een traditioneel boerderijtype dat voornamelijk voorkomt in de provincie Drenthe. Het hallehuis is een rechthoekig gebouw met een rieten dak en een kenmerkende hoge zijgevel. Dat het de Saksische herkomst wordt toegedicht verwijst naar de architectonische stijl die veel voorkomt in het middendeel van ons land, in Drenthe, Overijssel en Gelderland. Maar wat zuidelijker komen ze hier en daar ook voor.

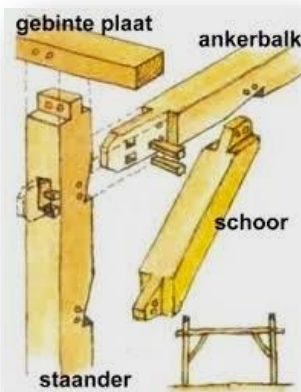

Een **hallenhuisboerderij** is een verzameling van bouwwijzen van boerderijen die voorkomt in Oost- en Midden-Nederland en Noord Duitsland., met name in de provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland. De hallenhuisgroep vormt daarmee de belangrijkste groep historische boerderijen in Nederland.

De ontwikkeling van het hallehuis is vanzelfsprekend overal anders geweest. De materialen en de daardoor veranderde constructiemethoden zijn in de loop der jaren veranderd. Kwam in de ene streek de vormgeving meer tot ontwikkeling, oostelijker de eerbiedwaardige hoge houten topgevel, rond de IJssel komen de dwarshuizen met minder 'onderschoeren' in zwang. Een onderschoer is de ietwat teruggetrokken inham of portaal in de gevel, waar enigszins beschut de grote deuren toegang geven naar de deel.

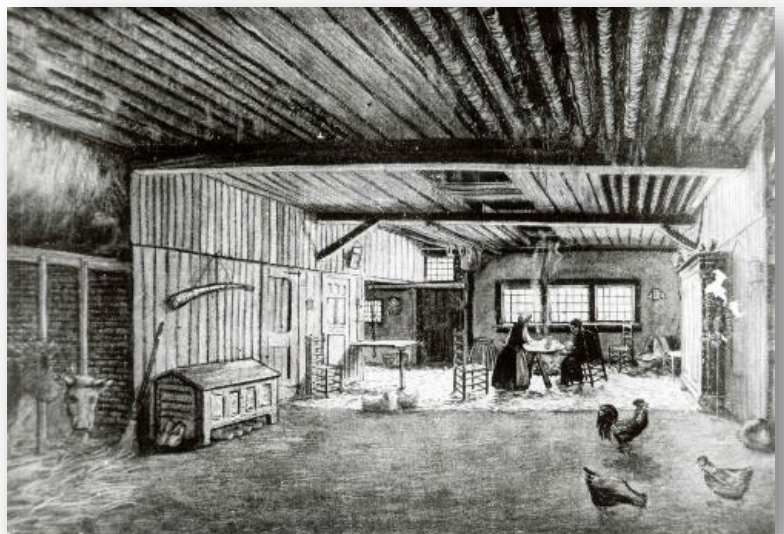
Typisch voor het hallenhuis is dat de oogst oorspronkelijk op de zolderbalken werd bewaard. De meest gebruikte gebintconstructie was sinds de vijftiende of zestiende eeuw het ankerbalkgebint. Daarbij werden de uiteinden van de zolderbalken iets verlaagd tussen de standers aangebracht. Hun uiteinden staken door de stijlen en werden met houten wiggen verankerd.

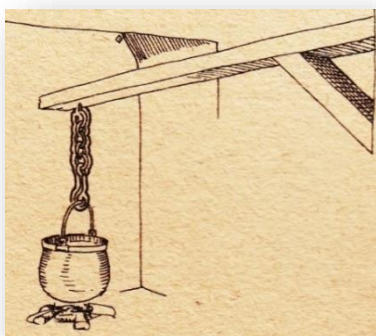

Daardoor werd de zolderruimte groter en konden - door de afstand tussen de stijlen te vergroten - spaarzamer met het beschikbare bouw materiaal omgaan. Hier en daar komen ook kopbalk- en tussenbalkgebinten (de voorlopers van de ankerbalk) voor. De boerderijen waren ooit allemaal met stro of riet gedekt en hadden lemen vakwerkwanden. Versterking van de muren en opkomst van de dakpan is een ontwikkeling van de laatste paar eeuwen, toen de welvaart op het platteland steeg.

De oorspronkelijke vorm van een hallehuis is het 'lös hoes': een centrale grote hal, die dient om mens én dier te beschutten. Dat deel deed dienst als woonkamer én keuken, terwijl de stallen aan beide zijden liggen. De boerderijen werden zo gebouwd dat het vee en de mensen onder hetzelfde dak leefden, wat vooral handig was tijdens de strenge winters in het verleden. De warmte van het vee behoeftte de boerenfamilie tegen de vrieskou en men hoefde niet naar buiten om het vee te verzorgen. Die deel moest men breed maken, al was het alleen maar omdat men er anders niet met de dorsvlegels kon zwaaien. Maar geleidelijk aan was het met de vlegel dorsen gedaan en daarmee ook de boerderijen met die gemakkelijke brede delen. Aan het eind van de deel lag het lös hoes, de 'open' woning. Langs de kant waren een paar bedsteden gebouwd.

Tegen de achterwand stond de 'wendelzule of zoele', die kon draaien naar waar de kookketel moest hangen: naar behoefte boven het vuur draaien of tegen de wand klappen. Hij lijkt op een galg. Bovenaan de zoele zit een dwarsstang, die het geheel op een galg doet lijken.

Aan het losse uiteinde van die stang hangt een ijzeren lang blad met tanden, waaraan men een kookpot op verschillende hoogten boven het vuur kan hangen. Dat ijzeren blad heet hangiezer of haaliezer.. De zoele draait, dreit, wendt zich om zijn eigen as. Als hij genoeg gewend is, kan men gemakkelijk en ongevaarlijk bij de inhoud van de pot. Een wendezoele, een zuil of zule die in de grond staat en die men wenden of draaien kan.

De boerderijen werden vaak gebouwd met lokale materialen, zoals hout en baksteen. De rieten daken waren nodig om warmte vast te houden en te beschermen tegen weersomstandigheden. Die typische eigen ruimtevorm van het hallehuis vindt men overal terug, in noord, oost, midden en zuid.

In Fochteloo stond eeuwenlang (vanaf 1656) een prachtig rietgedekte hallehuisboerderij aan de oostkant van kamp Oranje. De laatste bewoner was de familie Kiers. Omstreeks 1932 werd de boerderij afgebroken. Hoe belangrijk was in die tijd erfgoed !

www.historische-route.nl

Zo'n lös hoes was weliswaar wel primitief, maar de constructie toonde toch vakmanschap. De zware gebinten droegen het zware steile dak, die voor veel ruimte op de oogstzolder zorgde. Het dak werd gedekt met riet of stro, en aan het eind van het dak werd een houten of rieten kruis geplaatst.

De laatste overgebleven boerderij van het Stellingwerfse hallehuistype in Fochteloo staat nog enigszins in originele staat te bewonderen aan het Zuideinde 25. Later werden de rond de eeuwwisseling naar de 20e eeuw gebouwde veenarbeiders-boerderijtjes, zoals een hallehuis: een klein woongedeelte, maar nu met een muur gescheiden van het achterhuis. Herkenbaar met een rechte nok van voor naar achter en een schoer.

Bronnen:

- Willy H. Heitling
- Historische-Route.nl
- Wikipedia
- Dorpsgids Fochteloo 2017.

-Maarten Jeronimus-

Monumenten in het nieuws: Soorten warmtepompen en mogelijke toepassing bij monumenten.

Er zijn verschillende soorten warmtepompen om op een energiezuinige manier je monument of sanitair water te verwarmen. In onderstaande overzicht geven we een korte omschrijving van de werking, de toepassingen, voor- en nadelen en prijs.

OORT WARMTEPOMP	WERKING	TOEPASSING	PRIJS
Bodem-water warmtepompen	Bodem-water warmtepompen zijn geothermische warmtepompen die werken met een gesloten systeem. Ze onttrekken energie en warmte aan de bodem of het grondwater en geven warm water af dat gebruikt kan worden voor sanitair water of verwarmingstoestellen op lage temperatuur (bv. vloerverwarming).	Nieuwbouwwoningen of totaalrenovatie's,	>€20.000,-
Lucht-water warmtepompen	Een lucht-water warmtepomp onttrekt warmte aan de buitenlucht om je sanitair water en je woning mee te verwarmen. Dat doet het door de warmte af te geven aan het water voor de centrale verwarming of het sanitair water. Bij dit soort warmtepomp heb je zowel een binnen- als een buitenunit.	Om je monument te verwarmen, is het wel aan te raden om verwarmingselementen geschikt voor lagere temperaturen te gebruiken (bijv. convectoren of vloer verwarming), te gebruiken	>€5.000,-
Lucht-lucht warmtepompen	Een lucht-lucht warmtepomp haalt net zoals een lucht-water warmtepomp warmte uit de buitenlucht. De warmtepomp bestaat uit een buiten- en een binnenunit. Het verschil met een lucht-water warmtepomp is dat deze soort de warme of gekoelde lucht rechtstreeks in de ruimte verspreidt via de ventilator in de binnenunit. Het is ook mogelijk om meerdere binnenunits te koppelen aan 1 buitenunit.	Een lucht-lucht warmtepomp kan gebruikt worden als hoofdverwarming of als airco. Als je wel al een bestaand centraal verwarmingssysteem hebt, is een lucht-water warmtepomp een beter keuze. Verder is een lucht-lucht warmtepomp voornamelijk efficiënt in kleine en goed geïsoleerde Monumenten. Lucht-lucht warmtepompen zijn niet geschikt om sanitair water te maken	€4.000,-
Hybride warmtepompen	Een hybride warmtepomp bestaat uit een lucht-water warmtepomp in combinatie met een gasgestookte hoogrendementsketel. Afhankelijk van de buitentemperatuur en de vraag naar warmte zal of de warmtepomp of Hr-ketel werken.	Hybride warmtepompen zijn vooral geschikt voor monumenten die niet optimaal geïsoleerd zijn. De Hr-ketel zorgt er bij koudere perioden voor dat de warmtepomp verwarming voldoende capaciteit heeft. Ook als je je bestaande traditionele radiatoren niet wilt vervangen, maar je gasverbruik wel wilt verlagen is de hybride warmtepomp een goede keuze	€8.000,-

Budget: heb je een beperkt budget voor je warmtepomp? Dan is een hybride warmtepomp of een luchtwarmtepomp een goede keuze. Voor een bodem/aardwarmtepomp loopt de prijs snel op.

Beschikbare ruimte: Voor een luchtwarmtepomp moet je ruimte hebben voor de buitenunit. Hou hier rekening mee bij de keuze tussen de soorten warmtepompen. Zeker in combinatie met een monument zal hiervoor een goede opstel-positie moeten worden bepaald.

Isolatie van je woning: bij de meeste warmtepomp types haal je een optimaal rendement als je monument goed geïsoleerd is. Is dat niet het geval? Dan is een hybride warmtepomp de beste keuze.

Verwarmingselementen: heb je verwarmingselementen op lage temperatuur? Dan is bijna elke soort warmtepomp geschikt. Heb je nog traditionele verwarmingselementen (radiatoren) die je niet van plan bent om te vervangen? Dan is een hybride warmtepomp aan te raden.

Subsidie: Op de aanschaf en installatie van de verschillende warmtepompen verleend de overheid zgn. SDE subsidie. Kijk voor meer informatie op: [Krijg ik subsidie voor een \(hybride\) warmtepomp?](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/energie-thuis/vraag-en-antwoord/krijg-ik-subsidie-voor-een-warmtepomp)

(<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/energie-thuis/vraag-en-antwoord/krijg-ik-subsidie-voor-een-warmtepomp>)

-Johan Hoeksma-

Colofon

Nieuwsbrief Monumenten in Ooststellingwerf

De nieuwsbrief Monumenten in Ooststellingwerf wordt samengesteld door de gemeentelijke monumentenambassadeurs. Deze nieuwsbrief is er voor eigenaren van monumenten in de gemeente Ooststellingwerf en andere geïnteresseerden en verschijnt viermaal per jaar.

Redactie:

Anneke
Hageman

Oosterwolde
0654303694

Aad
Oudshoorn

Elsloo
0615440547

Maarten
Jeronimus

Fochteloo
0620675755

Johan
Hoeksma

Appelscha
0610964937

Jouke
Jongsma

Donkerbroek
0623821568

Email adres: infomonumentenoooststellingwerf@gmail.com

De Monumentenambassadeurs zijn vrijwillige vertegenwoordigers en werken in overleg met de gemeente Ooststellingwerf aan het promoten en in standhouden van monumenten in de gemeente Ooststellingwerf.

Het overnemen van artikelen is toegestaan, mits de bron wordt vermeld.

Wilt u liever de nieuwsbrief digitaal ontvangen? Stuur ons een e-mail en vermeld daarin ook het adres van uw monument.

Correspondentieadres:

Gemeentehuis Ooststellingwerf
t.a.v. Ruben Roemeling
't Oost 11
8431 LE Oosterwolde

